

До 160-ліття
від дня народження
Порфирія Мартиновича
(1856–1933)

Міністерство культури України
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського НАН України
Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара»
Кобзарський Цех
Фонд національно-культурних ініціатив імені Гната Хоткевича

ТРАДИЦІЙНА БАНДУРА: минуле, сучасне, майбутнє

*Матеріали
Міжнародної науково-практичної
конференції*

18–19 червня 2016 року
м. Київ, НЦНК «Музей Івана Гончара»

УДК 784.4:39(477)
ББК 85.314(4УКР)
Т 65

Видання здійснене
завдяки меценатській підтримці
Віктора МІШАЛОВА (Торонто, Канада)

Т 65 Традиційна бандура: минуле, сучасне, майбутнє : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (18–19 червня 2016 р.) ; упоряд. К. П. Черемський. — Харків : Видавець Савчук О. О. ; НМНК «Музей Івана Гончара», 2016. — 232 с. : [16 іл.]

Конференція присвячена актуальним питанням дослідження і сучасного розвитку традиційної (діатонічної, народної) бандури. Зважаючи на особливе місце і роль традиційної бандури в житті світової української спільноти, до наукового розгляду винесений широкий спектр назрілих на сьогодні тем, зокрема: походження бандури, її місце серед музичних інструментів світу; феномен традиційної бандури, психофізіологічні особливості впливу; парамузичні, сакральні, символічні властивості інструменту; різновиди інструментів, регіональні особливості конструкцій, строю, сучасні реконструкції зразків давніх інструментів, історичні традиції й нові особливості виготовлення інструментів; особливості виконавства, способів гри; автентичний репертуар традиційної бандури, особливості його нинішньої репрезентації, засади формування сучасного репертуару, авторська творчість виконавців; проблеми культивування в суспільстві епічної творчості, формування спільнот шанувальників, виховання сучасного слухача кобзарського виконавства тощо.

Збірник статей розрахований на науковців, дослідників, музейних працівників, викладачів і студентів вишів, музикантів, подвижників кобзарського виконавства, а також на широке коло шанувальників традиційної бандури.

УДК 784.4:39(477)
ББК 85.314(4УКР)

© Автори, 2016
© Черемський К. П., упорядкування, 2016
© Видавець Савчук О. О., макет, 2016

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. Актуальні питання теорії і практики

<i>Марина Гримич (Київ)</i> КОБЗАР І ДУМОВИЙ КАНОН.....	9
<i>Олександр Савчук (Харків)</i> СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ ТРАДИЦІЙНИХ СПІВЦІВ СЛОВІДСЬКОЇ УКРАЇНИ	28
<i>Ірина Зінків (Львів)</i> ГЕНЕТИЧНІ ВИТОКИ ТРАДИЦІЙНОЇ БАНДУРИ: ЄВРАЗІЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ	38
<i>Кость Черемський (Харків)</i> ПРОСТІР І ПЕРСПЕКТИВА ТРАДИЦІЙНОЇ БАНДУРИ	47
<i>Віктор Мішалов (Торонто, Канада)</i> ДО ПРОБЛЕМИ ЗВУКОРЯДУ ТА СТРОЮ НАРОДНЬОЇ БАНДУРИ	64
<i>Володимир Кушпет (Київ)</i> ТРАДИЦІЙНІ СТРОЇ БАНДУР	83
<i>Леся Павленко (Київ)</i> ЕВОЛЮЦІЯ ТРАДИЦІЙНОЇ БАНДУРИ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ МУЗИКИ.....	93
<i>Назар Божинський (Харків)</i> НАЯВНИЙ СТАН І НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ВИКОНАВСТВА НА ТРАДИЦІЙНИХ КОБЗАРСЬКИХ ІНСТРУМЕНТАХ.....	101
<i>Тетяна Чернета (Київ)</i> ХАРКІВСЬКІ БАНДУРИ З ФОНДУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ	106
<i>Катя Михайлова (Софія, Болгарія)</i> МЯСТОТО НА СТРУННИТЕ МУЗИКАЛНИ ІНСТРУМЕНТИ ГЪДУЛКА И ГУСЛА В ЕПИЧЕСКАТА ТРАДИЦИЯ НА БАЛКАНСКИТЕ СЛАВЯНИ.....	112

Кость Черемський (Харків)
ВИХОВАННЯ СУЧАСНОГО СЛУХАЧА
УКРАЇНСЬКОГО ЕПОСУ: ЗАСАДИ ВІДНОВЛЕННЯ
ТРАДИЦІЙНОГО СПРИЙНЯТТЯ..... 123

Джеймс Етертон (Огайо, США)
ЖИТТЯ ПОЗА ДІАСПОРОЮ..... 137

Микола Товкайло (Переяслав-Хмельницький)
МИХАЙЛО ХАЙ: МИКОЛА БУДНИК І КОБЗАРСТВО..... 141

Михайло Хай (Київ)
ГІБРИДНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ
«БАНДУРО»-КОБЗАРСТВО..... 166

Олена Левенко (Київ)
АНСАМБЛЕВА ГРА НА УКРАЇНСЬКИХ
НАРОДНИХ ІНСТРУМЕНТАХ У АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІЙ
ПРАКТИЦІ В ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ..... 179

РОЗДІЛ II. Дослідження. Матеріали. Дискусії

Олександр Тихенко (Київ)
КОБЗАРСЬКО-ЛІРНИЦЬКА ТРАДИЦІЯ
У СПОГАДАХ ОЧЕВИДЦІВ 183

Ігор Шрамко (Київ)
УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ
В МУЗЕЇ НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТА ПОВУТУ УРСР 199

Назар Божинський (Харків)
У РІЧНИЦЮ ТРАГІЧНОЇ ЗАГИБЕЛІ КОРНЯ МАЗУРА
(СЕРГІЯ МИКОЛАЙОВИЧА ОРЛА). 1955-2015..... 215

Юрій Кабко (Харків)
ЗАГАЛЬНОВІДОМИЙ «НЕВІДОМИЙ» СТРІЙ КОБЗИ:
ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО ВИЗНАЧЕННЯ 218

Юрій Кабко (Харків)
ОРІЄНТИРИ СУЧАСНОГО ВИКОНАВСТВА
НА ТРАДИЦІЙНИХ КОБЗАРСЬКИХ ІНСТРУМЕНТАХ..... 223

SUMMARY 227

УЧАСНИКИ КОНФЕРЕНЦІЇ..... 228

РОЗДІЛ I

Актуальні питання теорії і практики

Тетяна ЧЕРНІТА (Київ)

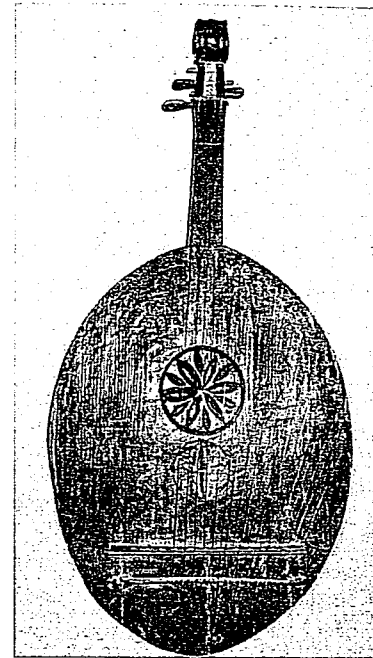
ХАРКІВСЬКІ БАНДУРИ З ФОНДУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ

Публікацію присвячено колекції народних музичних інструментів з фондів Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького. В центрі уваги автора — харківські бандури і старовинна кобза з цієї колекції.

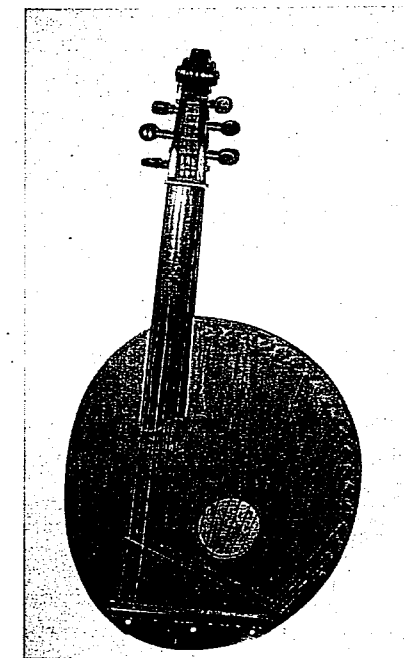
Ключові слова: музей, колекція, каталог, кобза, бандура.

Музеї народного мистецтва мають важливе значення у справі збереження народного інструментарію та традицій кобзарства. Найбільші колекції кобз та бандур представлені в Державному музеї театрального, музичного і кіномистецтва України, Національному центрі народної культури «Музей І. Гончара» (Київ), Музеї кобзарства Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (Переяслав-Хмельницький), Музеї кобзарства Криму та Кубані ім. О. Ф. Нирка Кримського державного гуманітарного університету (Ялта). Декілька інструментів зберігається в Музеї народної архітектури та побуту України, Музеї видатних діячів української культури Лесі Українки, М. Лисенка, П. Саксаганського, М. Старицького (Київ) тощо. Вагомий особистий внесок у справу дослідження та збереження народного музичного інструментарію зробили працівники і збирачі колекцій цих музеїв Л. Черкаський, В. Мормель, І. Шрамко, О. Нирко, І. Гончар, Л. Орел та ін.

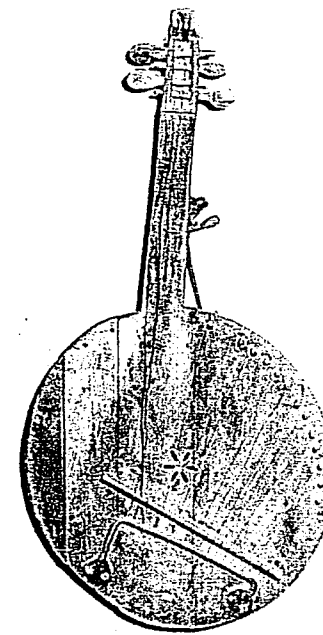
Маловідомим залишається факт, що значна колекція музичних інструментів, зокрема бандур, зберігається в Дніпропетровському національному історичному музеї ім. Д. І. Яворницького (ДНІМ). В. Кушпет у праці «Старцтво» [див.: 5] досліджує бандури, кобзи, ліри з фондів згаданих вище музеїв, але інструменти ДНІМ у цій монографії не згадуються (немає їх і на численних ілюстраціях). Історії музейної колекції музичних інструментів присвячені публікації наукового співробітника ДНІМ О. В. Піцик [див.: 6; 7]. Разом із тим, вивчення технічних характеристик, опис, органологічна експертиза бандур були вперше здійснені і опубліковані автором даної публікації під час роботи у фондах ДНІМ [див.: 8]. Відповідно до тематики конференції, доповідь присвячена найстаршим інструментам з означеної колекції, а саме старовинній кобзі і двом харківським бандурам, опис яких подано нижче.

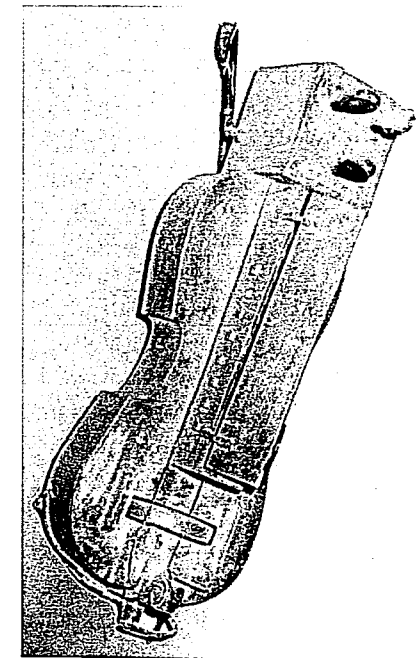
Мал. 1

Мал. 2

Мал. 3

Мал. 4

Колекція музичних інструментів ДНІМ почала формуватися за життя краєзнавця і колекціонера Олександра Миколайовича Поля (1828–1890), який 1888 року у власному будинку в Катеринославі¹⁾ відкрив приватний археологічно-історичний музей, згодом названий його іменем (1902). Про наявність музичних інструментів у колекції Катеринославського музею ім. О. Поля свідчить каталог, складений 1905 року до XIII Археологічного з'їзду (Катеринослав, 1905) хранителькою А. А. Скриленко (розділ I. Археологія) та етнографом В. О. Бабенком (розділ II. Етнографія). Каталог музею ім. О. Поля (Археологія та етнографія) було перевидано 1910 року з деякими доповненнями [див.: 2; 3].

У каталозі 1905 року, в розділі XIII «Ритуальні приладдя — весілля, музики та ін.» (підрозділ «Музичні інструменти») було використано матеріали етнографічної експедиції В. О. Бабенка — фотокартки лірників з «Етнографічного нарису» дослідника [див.: 1]. У тому ж підрозділі значаться бандура (№ 1686) та реля (№ 1687). Бандура визначена як музичний інструмент бандуристів, що зрідка мандрують селами та грають старовинні думи про запорізькі вольності. Також зазначено, що інструмент належав сліпому бандуристові з Харківської губернії. Реля (ліра) була куплена на ярмарку в Павлограді (нині — Дніпропетровської обл.), у каталозі вона охарактеризована як музичний інструмент, на якому сліпці-лірники на ярмарках грають старовинні думи й пісні (Мал. 4).

У 2004 році О. В. Піцик — старший науковий співробітник відділу історії України XIV – початку XX століть ДНІМ — склала каталог сучасної музейної колекції музичних інструментів (включає 112 інструментів), які були на обліку музею на той час [див.: 4]. Згідно з реєстром О. Піцик, з інструментів, згаданих у каталозі Музею ім. О. Поля, до наших часів збереглися: кобза дерев'яна (№ 621), реля-ліра (№ 1687), торбан та ударні (бубон і грецький барабан). Описані інструменти не мають аналогів у сучасній колекції, тому чітко ідентифіковані. Щодо бандури № 1697 у каталогах 1905 і 1910 років, О. Піцик вважає можливим ідентифікувати її з давньою кобзою на 18 струн з сучасної колекції, яка пройшла інвентаризацію 1946 року та не має інших супровідних документів (Мал. 1). Згідно з каталогом, інструмент був придбаний музеєм у кобзаря П. Ф. Ткаченка з с. Синявка (у О. Піцик — м. Синевка) Сосницького повіту Чернігівської губернії. (Зауважимо, що директор музею професор Д. І. Яворницький підтримував цього кобзаря і запрошував до участі у своїх лекціях). Подаємо опис інструмента:

• Э-569 — кобза, має 18 металевих струн: 4 баси, 14 приструнків. Розмір 90x41x10 см. Корпус симетричний, овальний, глибокий, опуклої форми, довбаний. Гриф вузький, довгий, має один ладок, що свідчить про лютнеподібний спосіб гри, характерний для кобзарів. Резонатор у ви-

1) З 1776 по 1918 роки — Катеринослав (Єкатеринослав), у 1918–1926 роках — Січеслав, з 1926 року — Дніпропетровськ.

гляді шестипелюсткової квітки. Кілки дерев'яні. Внизу деки струнотримач у вигляді металевого прута, який спирається на дерев'яну підставку з 12 отворами. Прут посередині кріпиться дротом до деки. Підставка цільна, дерев'яна, дворівнева. Згідно з каталогом 2004 року, інструмент виготовлено у 1930-х роках на Дніпропетровщині; належав він місцевому хормейстеру і бандуристу Ф. Часнику (1872–1937). Але, враховуючи і поділяючи думку О. Піцик, що це кобза П. Ткаченка, вважаємо, що вік інструмента може бути більший. На користь цієї думки свідчить картотека фонду музичних інструментів, де вік кобзи Э-569 датується 1900–1920 роками; ставиться під сумнів (знак питання в індивідуальній картці) і належність інструмента Ф. Часнику. Дата надходження до музею і час реставрації невідомі (Мал. 1).

Згідно із каталогом О. Піцик, колекція музичних інструментів ДНІМ, крім описаної кобзи, містить чотирнадцять бандур (з них дві — харківського типу), два торбана і колісну ліру. Найдавніші інструменти датовані XIX століттям. Переважна кількість інструментів досліджені, мають супровідну документацію: відомості про майстрів, точну чи орієнтовну дату виготовлення, місце побутування, дату надходження до музею тощо. Колекція бандур ДНІМ представлена переважно інструментами, виготовленими місцевими майстрами О. Ковалем, О. Солодким, Ф. Циганенком, А. Сіренком, що дозволяє простежити певні особливості інструментарію майстрів Дніпропетровщини. Втім, враховуючи тематику конференції, із загального числа привертають увагу дві бандури харківського типу (Мал. 2, 3). Обидва інструменти мають вузький довгий гриф та грифну накладку, що надає можливість притискати струни басів під час гри, тобто дозволяє грати лютнеподібним та гуслеподібним способами гри.

Перша — И-4977 — має 25 струн: 6 басів, 19 приструнків. Розмір 86x42x6 см. Корпус круглий, гриф розташовано асиметрично до корпусу. Голівка грифу віолончелоподібна, закручена наперед. Дерев'яні кілки на грифі та металеві на корпусі. Приструнки діатонічні, резонаторний отвір круглий. Струнотримач та підставка загальні для басів та приструнків. Стан збереження: подряпини, потертості (Мал. 2). Згідно з супровідними документами, інструмент виготовлений 1910 року у Катеринославі майстром Федором Юхимовичем Циганенком (1897–1973). Ці дані викликають сумнів (1910 року Ф. Циганенку було 13 років). Можливо, бандура належала цьому майстру або була виготовлена пізніше. Дата надходження до музею — 1963 рік.

Друга харківська бандура — Э-3027 — має 20 струн: 4 баси, 16 приструнків. Розмір 89x43x12 см. Інструмент кольору світлого дерева. Корпус невеликий, довбаний, круглої форми. Гриф розташовано майже симетрично відносно корпусу. Голівка грифу завита наперед. Резонаторний отвір невеликий, у вигляді шестипелюсткової квітки. Кілки для басів

та приструнків дерев'яні. Внизу деки струнотримач із металевого прута, загнутий літерою «П», розплющений по краях, кріпиться шурупами до деки. Підставка дерев'яна, цільна. Зі зворотного боку за гриф та деку прикріплений шкіряний ремінець. На деці та грифі поздовжні тріщини (Мал. 3). Виготовлення інструмента датується ХІХ століттям. Дата надходження до музею — 1893 рік. У 1974–1975 роках бандура реставрована О. Ковалем. В уніфікованому паспорті 25 грудня 1995 року записано, що інструмент надійшов до музею до 1935 року, пройшов інвентаризацію 1949 року (інв. книга «Э-4»).

У вступній частині каталогу О. В. Піцик висловлює подяку досліднику кобзарства Б. М. Жеплинському і зазначає, що за його планом і порадами саме з опису бандур почав складатися каталог музичних інструментів ДНІМу. Працюючи над ідентифікацією музичних інструментів (зокрема кобза та бандур), а також на завершальній стадії роботи над каталогом О. В. Піцик зверталась за консультацією до експерта галузі, завідувача відділом музичного мистецтва Музею театрального, музичного та кіномистецтва України Д. М. Черкаського. Автор публікації також висловлює щиру подяку Леоніду Мусійовичу за професійну допомогу у здійсненні опису та органологічної експертизи інструментів з колекції ДНІМ.

Список використаних джерел

1. Бабенко В.О. Етнографічний нарис народного побуту Катеринославського краю / В.О. Бабенко.
2. Каталог Катеринославського обласного музею ім. О. М. Поля [сост. А. Скриленко, В. Бабенко]. – Катеринослав : Типографія Губернського правління, 1905. – 296 с.
3. Каталог Катеринославського обласного музею ім. О. М. Поля. Археологія та етнографія. – Катеринослав : Типографія Губернського правління, 1910. – 286 с.
4. Каталог колекції музичних інструментів Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького. Рукопис / [авт.-упор. Піцик О. В.]; Дніпропетровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького. – Дніпропетровськ, 2004. – 28 с.
5. Кушпет В. Старцтво: мандрівні старці-музиканти в Україні / В. Кушпет. – К. : Темпора, 2007. – 592 с.
6. Піцик О. В. Музичні інструменти в колекції Дніпропетровського історичного музею (до історії культурного життя краю) : матеріали обласної наук. конференції до 225-річчя м. Дніпропетровська «Музей і місто. Музеєзнавчі аспекти збереження і відтворення своєрідності міської культури» (Дніпропетровськ, травень 2001 р.). Дніпропетровськ, 2003. – С. 89–94.

7. Піцик О.В. Українські музичні інструменти в колекції ДНІМу: доповіді та повідомлення наук. конференції до Міжнародного дня музеїв «Музей і майбутнє» (Дніпропетровськ, травень 1997 р.).

8. Чернета Т. О. Бандури і кобзи в колекції народних музичних інструментів Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького / Т. О. Чернета // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: зб. наук. праць. – К., 2011. – Вип. XXVI. – С. 272–279.

Tetyana Cherneta (Kyiv)

KHARKIV-TYPE BANDURAS FROM THE DNIPROPETROVSK NATIONAL HISTORICAL MUSEUM FUND

The folk musical instruments collection from the Dnipropetrovsk National Historical museum named after D. Yavornitskiy is reviewed in the article. The focus of the author's attention is Kharkiv-type banduras and an ancient kobza from the collection.

Keywords: museum, collection, catalogue, Kobza, Bandura.

*Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції*

**ТРАДИЦІЙНА БАНДУРА:
МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, МАЙБУТНЄ**

18–19 червня 2016 року

Друкується в авторській редакції

Технічний редактор *О. О. Савчук*
Відповідальний редактор *К. П. Черемський*

На першій сторінці обкладинки використано фрагмент світлини поч. ХХ ст.
з приватної колекції Аркадія Хільковського (м. Харків)

На “кишені” першої сторінки обкладинки використано роботу О. Г. Сластіона
“Художник П. Д. Мартинович у старовинному українському одязі”.

Видавець: ФО-П Савчук Олександр Олегович
www.savchook.com • savchook.book@gmail.com
Тел.: 067.572.85.75

Свідоцтво про внесення
до Державного реєстру видавців,
виготівників та розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 3897 від 14.10.2010 року

Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Minion Pro.
Підписано до друку 01.06.2016 р.
Умовн. друк. арк. 13,5. Наклад 200 прим.